

Володимир М. Бевз

Аспірант кафедри Дизайну і основ архітектури,
Національний університет «Львівська політехніка»,

[e-mail: volodymyr.m.bevz@lpnu.ua](mailto:volodymyr.m.bevz@lpnu.ua)

ORCID: 0009-0001-0153-7518

УКРІПЛЕННЯ КОМПЛЕКСУ ДАВНЬОГО МОНАСТИРЯ КАРМЕЛІТІВ ЧЕРЕВИЧКОВИХ У МІСТІ ЛЬВОВІ

FORTIFICATION OF THE COMPLEX OF THE ANCIENT MONASTERY OF THE CARMELITES (SHOED) IN THE CITY OF LVIV

© Бевз В.М., 2025

Об'єктом дослідження є комплекс монастиря кармелітів черевичкових з костелом Св. Леонарда у місті Львові. Монастирські будівлі почали зводити у першій половині XVII ст. (від 1624 р.) за проєктом італійського архітектора Амвросія Прихильного. Від самого початку монастир був оточений укріпленнями. Комплекс знаходився на галицькому передмісті та мусів бути ключовим об'єктом оборонної системи міста з південної сторони.

Метою дослідження є проаналізувати історію архітектурного розвитку монастиря та реконструювати характер його оборонних елементів.

В результаті дослідження виділено два основних етапи будівництва оборонних споруд. На першому етапі у 1620-30-ті роки монастирські оборонні мури львівських кармелітів ймовірно мали архітектурне вирішення подібне до оборонних стін середмістя Жовкви та замку в Старому Селі, які теж були проєктовані архітектором Прихильним. Це могла бути дво- або триярусна стіна з дерев'яними бойовими галереями. На другому етапі у 1670-х роках відбулася кардинальна зміна характеру укріплень. У південній та частково у східній частині монастирської території збудовано великий вал з казематами, який був елементом нової бастионної лінії укріплень, що реалізувалася за проєктом датського архітектора Яна Беренса. У тілі валу поряд з монастирем було зведено нову галицьку браму. Її запроєктовано Беренсом у дуже специфічний спосіб. Брама була збудована не перпендикулярно до лінії валу (як це традиційно можна бачити у куртинах валу в Пальма-Нова, в Замості чи інших тогочасних фортифікаціях), а входила у тіло валу по косій лінії. Підступи до брами додатково захищав рavelін. Мабуть така коса геометрія брами, мосту та в'їзної дороги була свідомо запроєктована для ефективного поразення атакуючих фланговим вогнем з монастирського валу. В роботі виконано гіпотетичну реконструкцію планувальної структури укріплень монастиря на перший та другий період. На жаль, будівлі монастиря були розібрані наприкінці XIX ст. за винятком одного корпусу келій. В минулому це був найбільший та найкраще укріплений монастир Львова, тому відомості про його оборонну систему важливі для вивчення історії архітектури міста.

Ключові слова: монастир кармелітів черевичкових, укріплення, етапи розвитку, гіпотетична реконструкція.

Вступ

Кляштор кармелітів черевичкових з костелом Св. Леонарда закладали та розбудовували у декілька етапів у XV, XVII ст. і XVIII ст. Перші згадки про малий дерев'яний костелик і закладення конвенту Кармелітів Черевичкових на Галицькому передмісті походять з 1443 р. Судячи з відомостей про це перше закладення (Chodynicki, 1829), монастир не мав укріплень, хоча закладався на території незахищеного в оборонному аспекті Галицького передмістя. Це стало незабаром пагубною причиною зникнення осідку. При першому ж великому татарському нападі монастирські будівлі були спалені і монастир припинив існування.

На другому етапі (початок XVII ст.), коли зайшла мова про відновлення діяльності монастиря, то першочергове зведення мурованих фортифікацій було основною передумовою (в 1623 р.) надання дозволу магістратом на будівництво мурованого кляштору і костелу (Chodynicki, 1829; Капраль М., 2014). Насамперед монахи почали зводити оборонні стіни з південної та східної сторони ділянки. Паралельно зводилася також храмова будівля за проектом та під наглядом італійського архітектора Амбросія Прихильного (Нутклауса Ваберене). У 1624 році магістрат дозволив ченцям докупити ґрунти для будівництва решти об'єктів монастиря, але з умовою звести монастирські будівлі лише після будівництва укріплень. Коли був зведений оборонний мур у східній та південній частині території ділянки, відбулося набуття інших ділянок, розміщених поряд з першою т.зв. «макухівською» парцелею, на якій власне розпочалося будівництво монастиря. «Макухівською» її прозвали за прізвиськом міщанина Макуха, який відступив свої володіння монахам, які прибули до Львова з осідку в Сусідовичах (Josephowicz, J.T., 2023). Очевидно проєктантом оборонних елементів монастиря виступав той же Амвросій Прихильний.

Аналіз попередніх досліджень

Обведена мурами територія монастиря була найбільшою серед усіх монастирських комплексів львівських передмість. Архітектура монастиря була предметом вивчення Х.Крамарчук, Ю.Дубика та М.Долинської (Крамарчук, 2008). Автори дослідили архітектурно-просторову структуру комплексу на період середини XIX ст. (рис. 1). Слід вказати, що головним виконавцем цього дослідження, яке виконувалося як дипломна робота на кафедрі архітектури та реставрації Львівської політехніки, була студентка Христина Крамарчук. Без сумніву її проєкт є одним з найкращих прикладів науково-реконструктивного дослідження, виконаного коли-небудь для архітектурних об'єктів Львова. Доценти Ю.Дубик та М.Долинська як керівники роботи забезпечили високий методичний рівень (Bevz, Dubyk, 2023) роботи. Підставою для дослідження були збережені архівні креслення об'єктів комплексу виконані перед його розбиранням у 1870-х роках. З макету, який був одним з підсумків великої аналітичної роботи видно, що монастирська територія була оточена системою мурованих стін (рис. 1). Проте ці стіни не стали предметом дослідження в оборонному аспекті, а потрактовані авторами як проста огорожувальна конструкція території. Очевидно, що автори основну увагу сконцентрували на реконструюванні архітектурних об'єктів монастиря, залишаючи оборонні споруди та садово-парковий об'єкт для подальших досліджень. Насправді монастирські мури мусіли виконувати оборонну функцію і мусіли мати спеціальне архітектурне вирішення. Дозвіл на будівництво монастиря рада міста видала з умовою, що монастир буде служити оборонним об'єктом для галицького передмістя та захищатиме підступи до середмістя з південної сторони. Тому метою дослідження є проаналізувати історію монастиря та розкрити оборонні характеристики його об'єктів та комплексу загалом. Частково розпланувальна структура оборонних укріплень монастиря станом на кінець XVII ст. висвітлювалася у дослідженні М.Бевза та І.Оконченка, які реконструювали конфігурацію т.зв. оборонної лінії Яна Беренса, що зводилася у 1680-х роках (М.Бевз та І.Оконченко, 2000). Проте автори лише схематично позначили наявність валу та рavelіну як частину монастирських укріплень, не вдаючись у деталі, не розкриваючи питання - який вигляд мала система укріплень у цьому місці. Дискусійним елементом концепції також була розірвана лінія валу в куртині. У загальних рисах

особливості архітектури монастиря висвітлені у дослідженні фахівців інституту «Укрзахідпроектреставрація», вказуючи на їх відмінності серед львівських об'єктів (Бойко О., Слободян В., 2006).

Виклад матеріалу дослідження

Знаючи, що проєктантом монастирських будівель був італієць Нутклаус Ваберене (який після прибуття до Львова у 1588 року з північної Італії, отримав цехове прізвище - Амвросій Прихильний), можна гіпотетично уявити характер укріплень. Прихильний працював у містах Львові, Жовкві та Старому Селі (Вечерський, 2025). Укріплення середмістя Жовкви зводилися ймовірно за його участю. Тому монастирські оборонні мури львівських кармелітів мали архітектурне вирішення подібне до оборонних стін середмістя Жовкви та замку в Старому Селі. Це могла бути дво- або триярусна стіна з дерев'яною бойовою галереєю або двома галереями. На галереях були влаштовані отвори-стрільніці для ручної вогнепальної зброї – гаківниць та рушниць. Такі оборонні стіни були зведені зі сторони найбільшої загрози - у східному та південному пряслі периметру мурів.

Рис. 1. Гіпотетична макетна реконструкція комплексу будівель костелу та монастиря отців Кармелітів Черевичкових (автори: Х.Крамарчук, М.Долинська, Ю.Дубик, 1998 р.) (Долинська, М., 2015).

Першочергове зведення мурованих фортифікацій було основною передумовою початку робіт в 1624 р., коли магістрат надавав дозвіл на розширення будівництва мурованого кляштору і костелу.

Рис. 2. Фрагмент плану Львова 1766 р. (Jean Ignace du Desfilles, 1766. План міста, замків і передмість Львова, 1766), який показує характер забудови та садів комплексу кармелітів черевичкових (Desfilles, 1766).

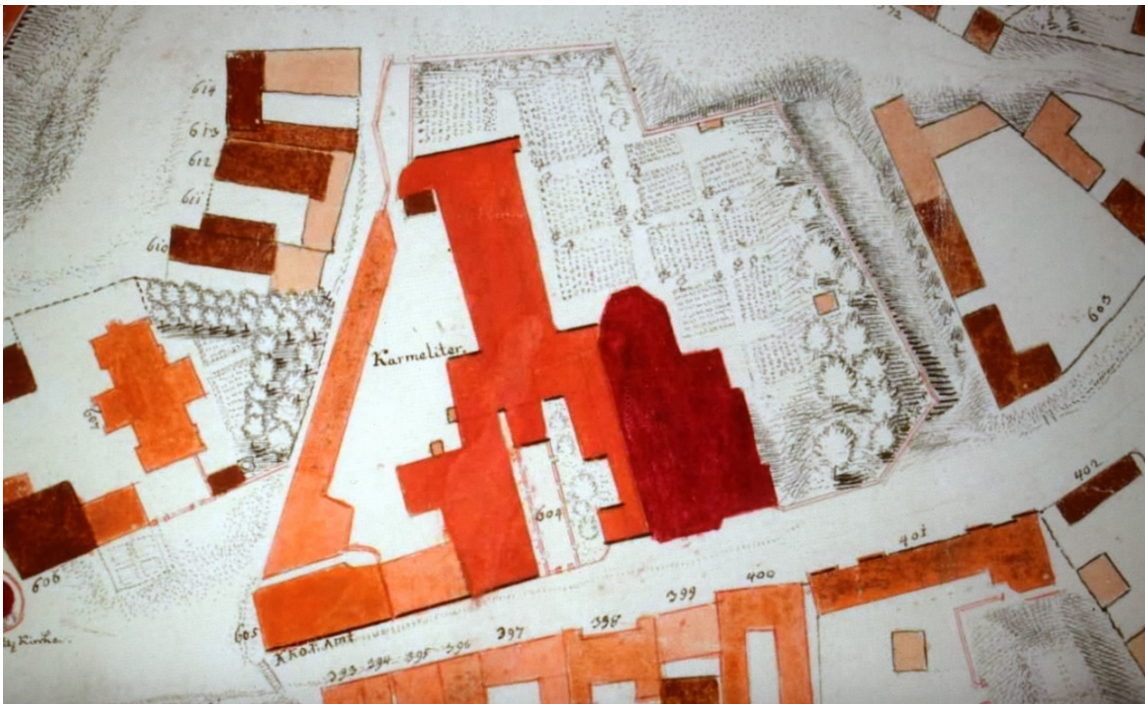

Рис. 3. Монастир Кармелітів Черевичкових (конскрипційний номер 604) на карті Даніеля Губера з 1777 р. (Huber, 1777).

Отже вже на першому етапі свого існування комплекс будівель монастиря мусів мати власні укріплення. Зважаючи на аналоги будівництва тогочасних оборонних стін, можна припускати, що було зведено високий оборонний мур з галереями, який мав нагадувати мур бернардинського монастиря, побудованого більш-менш у той же період. Фрагмент

бернардинського муру збережений понині і може слугувати взірцем для гіпотетичної реконструкції оборонних мурів кармелітів черевичкових

Конфігурація контуру монастирської стіни, замкнутої по всьому периметру території, вказує на дві складові (рис. 2, 3). Монастирська територія була, що зафіксована на картах кінця XVIII ст., представляє оборонні споруди, що зводилися у два етапи. Зведення першої черги укріплень було зорієнтовано на побудову мурованої стіни та рову, насамперед з східної та південної сторони території монастиря. Ці укріплення зведено у 1620-30-і роки і вони створювали зовнішній обвід укріплень монастиря, а також забезпечували оборону якоїсь частини Галицького передмістя. Із західної сторони доступу до кляштору заважала болотиста долина річки Полтви. Укріплення східного прясла оборонного муру монастиря були скооперовані із укріпленнями бернардинського кляштору і його наріжної бастей - т.зв. Бернардинки. На територію монастиря можна було потрапити через дві брами. Одна з вулиці Гончарської, друга від Бернардинки - у північно-східному наріжнику укріплень, де в'їзд до брами йшов поміж двох мурів (рис. 3). Планувальна схема східного відтинку оборонного муру мала декілька заломів, що дозволяло прикривати стрільбою з флангу прилеглу ділянку муру.

У наступні десятиліття шляхетські пожертви та ініціатива монахів сприяли тому, що був створений архітектурний комплекс, який Ігнатій Ходиніцький відносив до найгарніших монастирських святинь Львова. Монастир Кармелітів Черевичкових з костелом подвійної посвяти Відвідин св. Діви Марії та Св. Леонарда діє і розвивається дуже активно від середини XVII століття і до 1789 року (Chodyncki, 1829: с. 383-384).

Про перші зведені фортифікації (другого етапу розбудови 1630/40-і років) можна судити з карт Львова кінця XVIII – початку XIX ст. Монастир був обведений з усіх чотирьох сторін мурованою оборонною стіною. На картах зафіксований перебіг цієї стіни з східного, західного та північного боку. Карти не фіксують на периметральних мурах існування башт, хоча на проєктному плані Беренса позначено дві бастей (мабуть як проєктовані) – у північно-західному та північно-східному наріжнику стін (рис. 5).

Рис. 4. Комплекс монастиря Кармелітів Черевичкових. Вид з двору. Рисунок Скишишевського з 1860-х років (Skrzyszewski L., 1863). У лівій частині зображено костел з гранястою апсидою. Вежі костелу не нарисовані, що може вказувати на їх розбірку у попередні роки. Особливістю апсиди є високо розміщені малі вікна. Такі ж малі вікна є у нижній частині стін, але тут бачимо сліди замурування первісних високих прорізів. У правій частині рисунку – фрагмент давньої оборонної стіни монастиря.

З південної сторони наприкінці XVII ст. мурована монастирська стіна була розібрана та на її місці зведено прясло бастінної лінії за проєктом фортифікатора Яна (Йогана) Беренса (Вуйцик В., 2003) (рис. 5, 6). Відомо, що монастир тримав оборону, але був здобутий козацькими військами у 1648 році та спалений повторно у 1655 р. Отже на монастирських мурах дійсно були бойові позиції. Найімовірніше це була оборонна стіна подібна до тієї, що збереглася у монастирі Бернардинів – мурована з цегли, з дерев'яною бойовою галереєю з

стрільницями та зовнішнім ровом. На рисунку Скришевського з 1860-х років (рис. 4) зафіксовано залишки такої двоярусної стіни, але без галерей (Skrzyszewski L., 1863). У правій частині рисунку – фрагмент давньої оборонної стіни монастиря, який може свідчити, що у східній частині вал Беренса був насипаний зовні старшої оборонної стіни.

Можливо південна частина старої оборонної стіни також була використана при насипанні великого валу з бастіонами Яном Беренсом у 1670-х роках. У північно-східному нарізнику мурованих укріплень знаходився в'їзд до брами кляштору, що йшов поміж двох мурів. Мабуть це теж був оборонний захід. Планувальний нарис оборонного муру мав декілька заломів, що дозволяло прикривати стрільбою з флангу прилеглу ділянку муру. Під час облоги 1648 р. козаки 9 жовтня взяли штурмом кляштор завдяки допомозі передміщанина, який показав підходи до нього (Мельник, 2006).

Із південної сторони доступу до монастиря заважала болотиста долина річки Полтви, що у місці проспекту Шевченка утворювалася з потоків Пасіка, Сорока та потоку з Вороблячого ставу (Трегубова Т., Мих Р., 1989). Воду з цих потоків спрямовував у рови біля стін монастиря спочатку А.Прихильний (на початку XVII ст.), а згодом Я.Беренс, який створив специфічну оборонну систему з бастіонами та заповненими водою фосами, яка захищала галицьке передмістя з півдня (рис. 5).

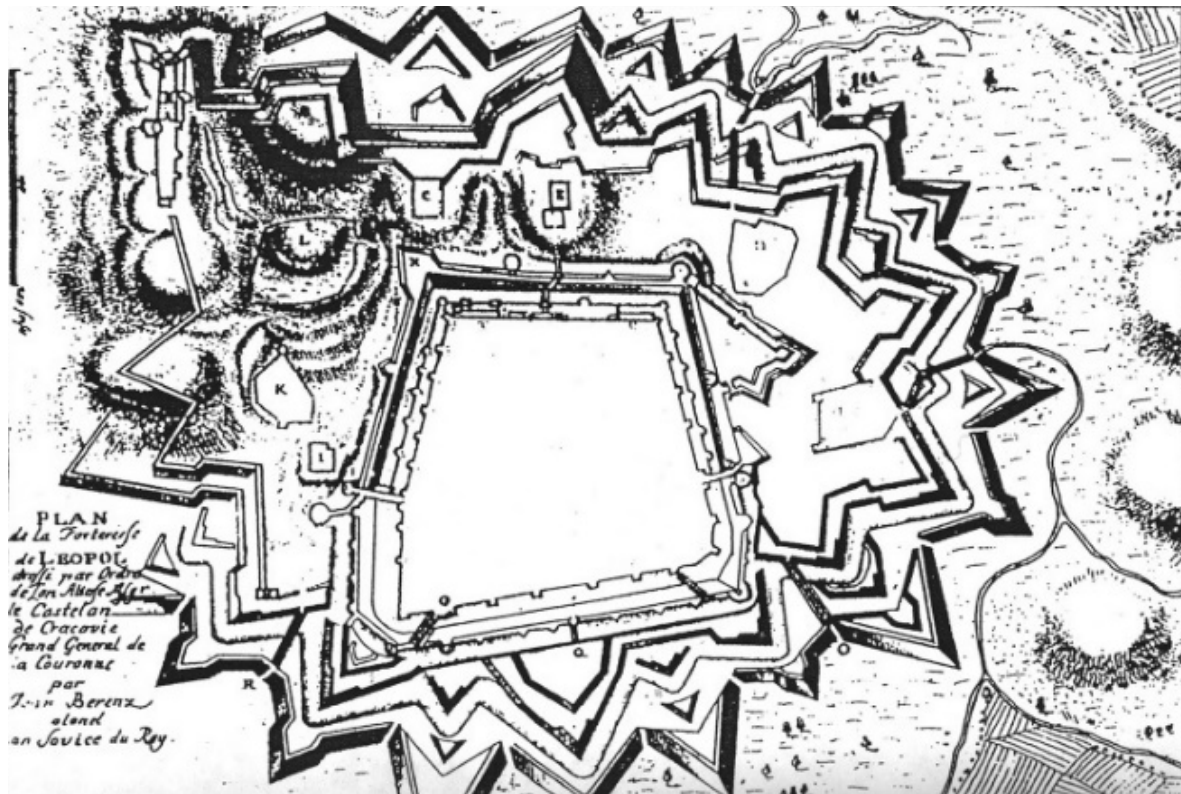

Рис. 5. Проект укріпленої лінії довкола середмістя Львова авторства Яна Беренса (Jan Berenz). Монастир ОО Кармелітів Черевичкових позначений цифрою „1” [Капраль, М., 2013].

Під час реалізації бастіонної укріпленої лінії за проектом Я.Беренса (рис. 5-6) відбулися й кардинальні зміни в укріпленні передмість Львова, а також модернізовано південне прясло укріплень монастиря кармелітів черевичкових (Князя Романа, 2024). Лютеранська родина Беренсів походила з Данії, ймовірно мала селянські або міщанські корені, а в XVI столітті її члени жили на території герцогської Пруссії. У середині 17 століття дослідниками було ідентифіковано чотирьох братів Беренсів – Яна, Якуба, Єжи, а також Павла, які служили в армії Речі Посполитої і завдяки власним здібностям та королівському сприянню досягли високих

військових звань (Wagner M., 2025). Ймовірно один з членів цієї родини – Ян, деякий час працював у Львові та прославився проєктом та будівництвом бастионного поясу фортифікацій. Оригінальний рисунок проєкту зберігається у Львівському історичному музеї. Проєктне креслення вражає своєю професійністю. Насамперед видно, що автор був дуже добре обізнаний з Львівською місцевістю. З кресленика також видно руку фахового інженера-фортифікатора (рис. 5-6). Лінії укріплень та їх елементи повністю відповідають вимогам тогочасної фортифікаційної науки. Аркуш кресленика підписаний французькою мовою. Прізвище автора подано як «Jan Berenz».

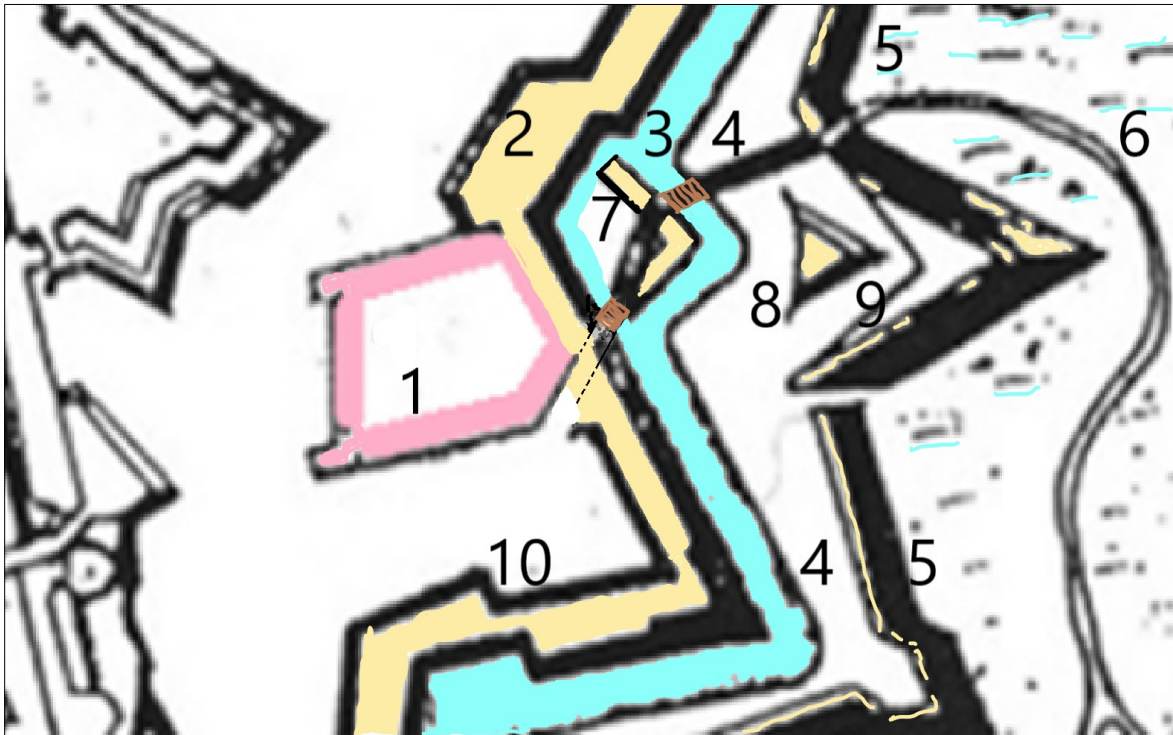

Рис. 6. Фрагмент плану укріплень Львова Яна Беренса (позначення кольором елементів фортифікації та експлікація додана авторами). 1 – монастир Кармелітів Черевичкових; 2 – основний внутрішній вал оборонної лінії Беренса оскарпований із зовнішньої сторони муром; 3 – фосою з водою; 4 – гласис; 5 – зовнішній земляний вал лінії Беренса; 6 – дорога візду до міста; 7 – трикутний равелін оточений фосою з мостами перед візною брамою у внутрішньому валі; 8 – трикутний редан перед равеліном на зовнішньому контргардному валі; 9 – додатковий вал перед реданом на трикутному бастіоні контргардного зовнішнього валу; 10 – великий наріжний бастіон з казематами у місці нинішніх вулиць Фредра та проспекту Т.Шевченка. Опрацювання В.Бевз.

Відомо, що полковник Ян Беренс був військовим комендантом Львова. Під керівництвом коронного гетьмана Станіслава Яблоновського він займався укріпленням міста, яке у 1672 році зазнало турецького нападу (Czerner, 2007). Загроза нових нападів залишалась, тому 1674 року Беренс розробив, а в період із 1678 по 1682 рік займався втіленням проєкту бастіонної лінії фортифікацій довкола передмість. Планувалось об'єднати у єдиний оборонний комплекс Високий Замок та низку укріплених приміських монастирів: Бенедиктинок, кармеліток босих, кармелітів босих, кларисок, кармелітів черевичкових. Зі східного боку лінія мала пройти на певній відстані від середмістя (залишаючи простір для передміської забудови), а потім, охопивши частину галицького та краківського передмість, знову з'єднатись із Високим замком (Бевз, Оконченко, 2000).

Проєктом Беренса передбачалося поєднання чи включення південної частини монастирських укріплень кармелітів черевичкових до нової потужної фортифікації з артилерійськими принципами ведення оборони. Основу нової лінії становив потужний високий та широкий скарпований зовні вал, що складався з п'ятикутних бастіонів та куртин. Проєкт базувався на засадах новоголандської фортифікаційної школи (Бевз, Оконченко, 2000). На ілюстрації 6 (рис. 6) представлено розшифрування оборонних елементів лінії Беренса у місці її сполучення з монастирем кармелітів черевичкових та нової галицької брами. З рисунку та розшифрування випливає, що лінія мала дуже складну, кількарядну систему оборони.

Якщо деталізувати, то фортифікаційний пояс Беренса складався з двох оборонних ліній – потужнішої внутрішньої бастионної (з казематованими скарпованими бастионами, скарпованим мурованою стіною з валом у куртинах та фосою з водою, з бенкетами та становищами для артилерії на валах та бастионах) та меншого зовнішнього валу (контргарду), який було прокладено після широкого поясу гласиса і який складався з нижчих земляних бастионів та куртин зі становищами для стрільців з ручною вогнепальною зброєю (рис. 6). Проте й на ньому були редани (рис. 6, позн. 8) з артилерійськими позиціями.

Рис. 7. План монастиря на плані міста Львова (Лемберга) з 1780 р. інженера Антона Пінтерсгоффена (*Anton v Pinterhoffen*; Автор плану Франц де Ертель - *Franz d'Ertel*). (<https://uma.lvivcenter.org/uk/maps/34505>). Австрійський військовий архів, Відень - Gih 371-1.

Лінію внутрішнього бастионного валу подекуди було доповнено рavelінами та реданами у контргардному поясі. За проєктом Беренса трикутний рavelін біля монастиря мав бути відкритий та обводнений фосою з усіх сторін та мав мати два мости. Один у своєму східному валі, а другий провадив з рavelіну до брами у великому валі.

З плану середмістя Львова Пінтерсгоффена-Ертеля 1780 року випливає, що концепція Беренса була повністю реалізована у місці монастиря кармелітів черевичкових (рис. 7, 8). План показує залишки оскарпованого валу та заповненої водою фоси.

З рисунку плану видно, що конфігурація великого валу відповідає проєкту Беренса. На плані вже немає будівлі брами, але скісна лінія валу вказує її місце та напрям руху з рavelіна у місто через тіло валу. Після брами традиційно мав бути звідний міст. Створення плану Львова пов'язане із розробкою плану благоустрою та реконструкції міста в мурах під керівництвом архітектора Дефіле та директора проектно-будівельного відділу К. Каспарі. (Іваночко У., 2004).

Ключовим фактором у розвитку міста стає ліквідація оборонних укріплень довкола Середмістя, яка розпочалася з 1777 року під керівництвом будівничого Клеменса Фесінгера (Лінда С., 1999). Заохочуючи до спорудження нових будівель, рештки від брами та мурів продавали міщанам на будівельний матеріал за низькими цінами. (Котлобулатова І., 2009).

Рис. 8. План монастиря на плані міста Львова (Лемберга) з 1780 р. інженера Антона Пінтерсгоффена (*Anton v Pintershoffen*; Автор плану Франц де Ертель - *Franz d'Ertel*). (<https://uma.lvivcenter.org/uk/maps/34505>). Австрійський військовий архів, Відень - Gih 371-1. (*Pintershoffen, A., 1780*).

На рисунках 9 та 11 представлено гіпотетичні реконструкції планувальної структури фортифікацій Беренса. На першому рисунку (Бевз, Оконченко, 2000), який виконувався більше ніж два десятки років тому, представлено загальну схему укріплень лінії на сучасній підоснові для цілого центру міста. Друга ілюстрація (рис. 11) представляє реконструкцію розпланувальних елементів лінії у місці монастиря кармелітів черевичкових та нинішніх вулиць І.Франка і Князя Романа. Реконструкція виконана на основі співставлення карти Пінтерсгоффена-Ертеля, проекту Беренса та кадастрової карти міста Львова 1849 року (їх представлено на рис. 5, 6, 7). У другому рисунку вдалося більш точно представити прив'язку елементів оборонної лінії, ширину великого валу та фосі, нарис укріплень та їх деталі. Планувальна реконструкція демонструє факт наскільки сильно вплинула система укріплень Беренса на пізнішу розпланувальну структуру кварталу та вуличної мережі міста у цьому районі. У конфігурації сьогоденішніх меж ділянок кварталу легко відчитується контур колишніх укріплень. Цей фактор може бути цікавим для планування майбутніх археологічних досліджень як втрачених монастирських будівель, так і бастіонних укріплень лінії Беренса.

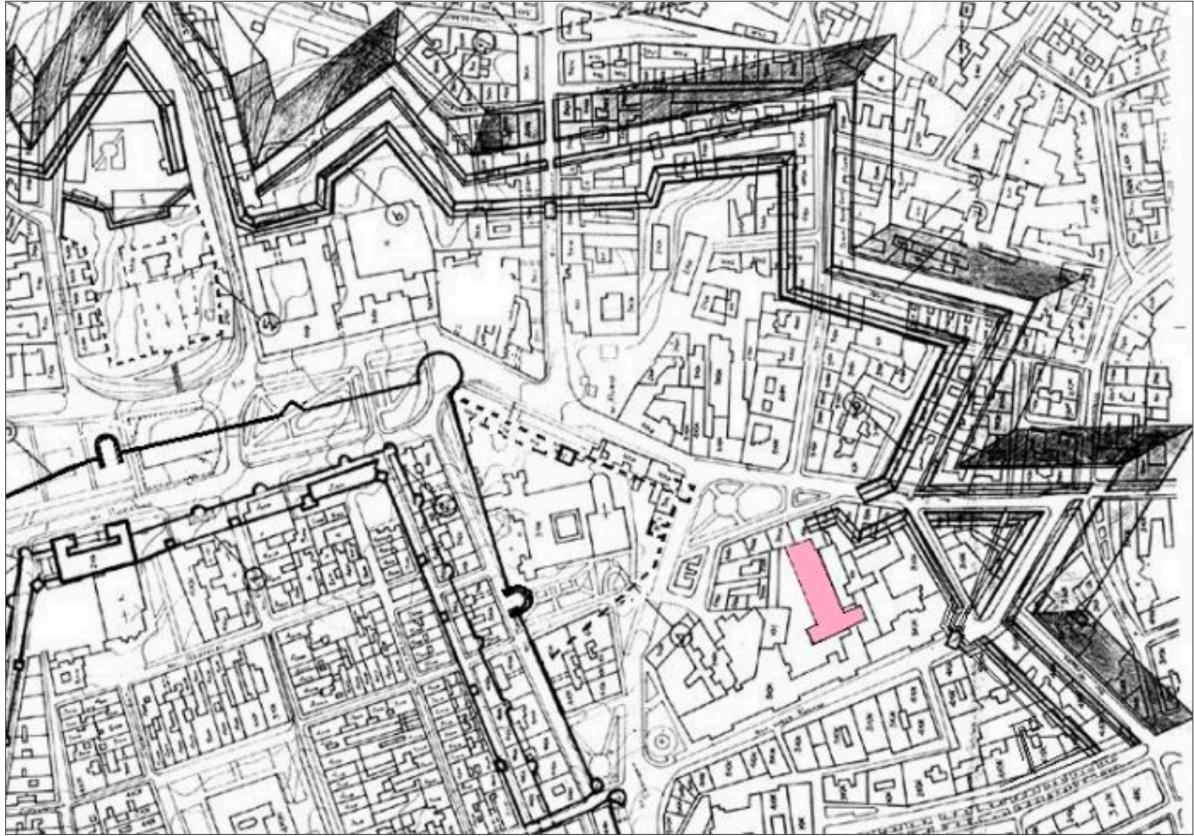

Рис. 9. Гіпотетична реконструкція укріплень лінії Я.Беренса, накладена на сучасну топографічну підоснову. Виконана М.Бевзом і І.Оконченком (Бевз, Оконченко, 2000). Рожевим кольором позначено збережену будівлю келій монастиря кармелітів черевичкових.

Порівнюючи подані вище реконструкції, проєкт Беренса та історичні карти Львова, можна констатувати один із загадкових моментів цієї фортифікації, який виступає у місці початку нинішньої вулиці І.Франка. На проєкті Беренса лінія великого валу у цьому місці має неперервну форму куртини, але не прямої, а заламаної форми. Заламані сторони куртини створюються власне валом монастиря та ще однієї частини валу, що ламаючись неперервно прямує на південний схід (паралельно до нинішньої вулиці Богомольця, але ближче до нинішньої вулиці Левицького). Ця ламана куртина у проєкті перекривається равеліном та прикривається фланкуючим вогнем з великого бастіону у районі вулиці Левицького (рис. 10). Ця неперервність куртини та фланк східного бастіону відсутня на реконструкції планувальної структури з 2000 року (рис. 9). Слід вказати, що власне ця реконструкція базувалася на аналізі карт Львова кінця XVIII ст., а на них справді зафіксовано специфічний розрив у лінії високого валу. Також на картах подано завершення великого валу різко на північ по межі монастиря кармелітів черевичкових, а не його з'єднання з бастіоном. Наявність розриву лінії валу на картах можна пояснити тим, що він на той час вже був у цьому місці ліквідований для покращення транспортного сполучення передмістя. Це малоймовірно щоб у первісній лінії бастіонної оборони був такий розрив. Мабуть вал у цьому місці мав справді складнішу конфігурацію, а його частина, що творила куртину на осі нинішньої вулиці І.Франка була розібрана у раніші часи, ще до робіт з картографування міста.

Можна зробити висновок, що у місці монастиря лінія Беренса була повністю реалізована. Шляхом модернізації старіших укріплень було створено надійну систему бастионного типу укріплень. На місці перетину вулиць Шухевича та Князя Романа існувала нова будівля галицької брами зі звідним мостом через фосу (Князя Романа, 2015). За мостом був розміщений трикутний рavelін, планувальну форму якого повністю повторює нинішній квартал.

Рис. 10. Фрагмент плану міста Львова з 1844 р. (Лемберг з його передмістями у 1844 році" (*Lemberg mit seinen Vorstadten im Jahre 1844*)). (Kratochwill, 1844).

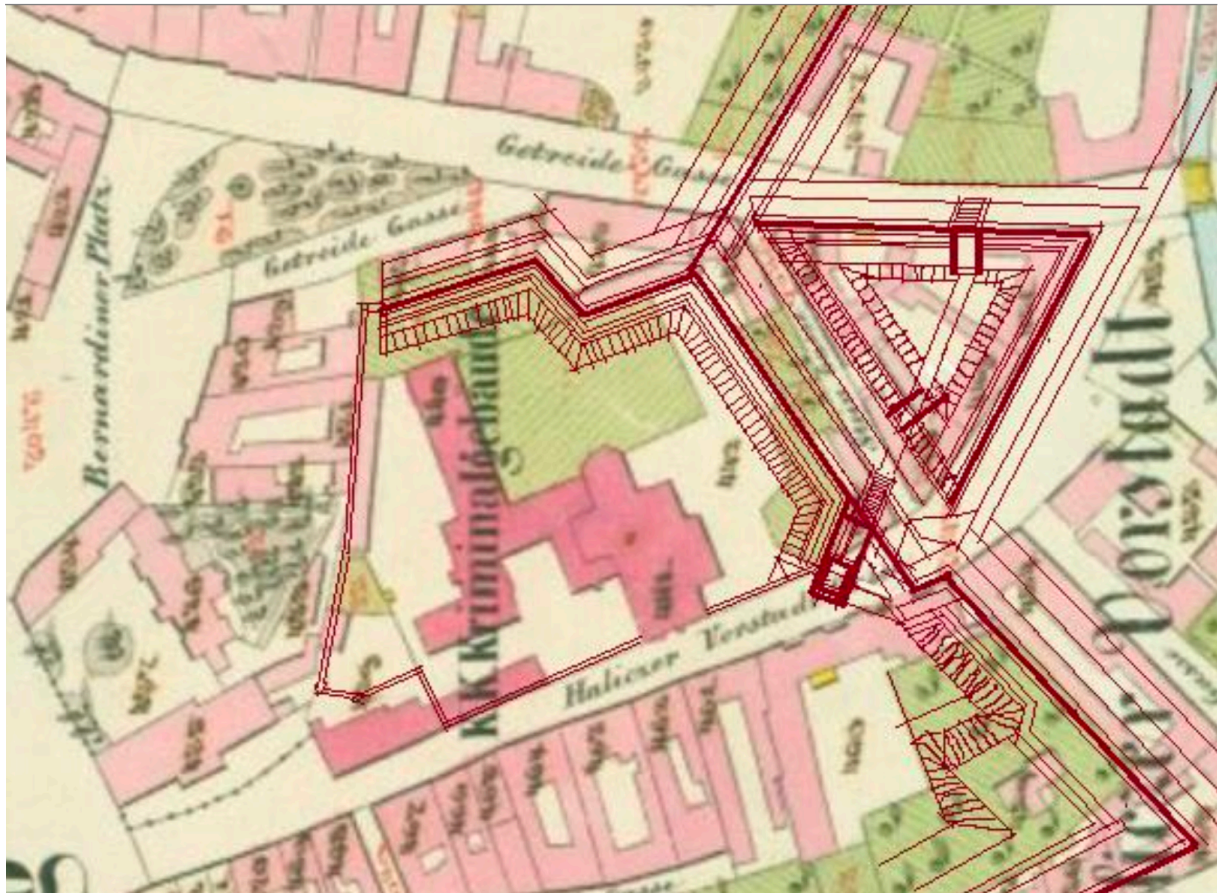
На плані території Львова 1844 року, виконаної Віденським військово-географічним інститутом (рис. 10), є виразно показано залишки наріжного південно-східного бастиону. Власне від цього бастиону тягнулася лінія валу куртини до наріжника монастирської частини укріплень. Це єдиний план на якому зафіксовано цей бастиона. На раніших планах – чи то Пінтерсгофена чи Губера лінії вали подані спрощено без прорису тіла бастиону.

При захопленні міста у вересні 1704 р. шведами Карла XII штурм монастиря кармелітів черевичкових не відбувся. Війська спочатку здобули середмістя та монастир Бернардинів. Згодом залпом гармат з Бернардинки примусили здатись захисників кармелітського монастиря. Отже укріплення монастиря у шведській війні виконали свою функцію. Шведські підрозділи не відважилися атакувати місто з цієї сторони, вважаючи її добре укріпленою.

Після військових негараздів початку XVIII ст. отці Кармеліти черевичкові отримали значні кошти для відновлення монастиря. У 1720-х роках почалися великі роботи з відновлення та розбудови монастиря. Було виконано роботи з реконструкції та декорування інтер'єру костелу, надбудовано вежі. Праці розпочалися у 1724 р. і тривали кілька років. У цей час ймовірно були виконані малярські розписи на стінах костелу. Також мурованими стали вже й інші будівлі монастиря. Установа стає головним конвентом Руської провінції ордену. Відновлений мурований костел присвятили Богоявлення Діві Марії (лат. *Visitatio Mariae*). Проте ці роботи не торкалися модернізації укріплень, вони були у занедбаному стані. У місті думали про нові

укріплення, а не про модернізацію старих. Пізніше, наприкінці XVIII ст. фортифікації монастиря все таки прислужилися місту. При штурмах міста Барськими конфедератами у 1769 р. основні бої точились якраз навколо монастиря кармелітів черевичкових (Зубрицький Д., 2006; Witwicki, 1971; Tomkiewicz W., 1971). В результаті цих подій монастирські будівлі значно потерпіли, але врятували місто від пограбування.

Отже у своєму розвитку монастир мав дві фази творення укріплень. У перший період, укріплення монастиря склалися із мурованих стін з бойовими галереями. Можна припустити, що потужнішими були східне та південне прясла цих укріплень. У XVII ст. комплекс будівель кармелітів черевичкових творив специфічну оборонну систему, яка не була самостійною одиницею, але була поєднана у спільну оборонну систему галицького передмістя. У рисунку 11 презентуємо гіпотетичну реконструкцію оборонних споруд монастиря станом на кінець XVII ст. (рис.11).

*Рис. 11. Гіпотетична реконструкція оборонних споруд монастиря Кармелітів Черевичкових, виконана на основі аналізу проекту Й.Беренса, карти Львова 1802 р. та кадастрового плану міста 1853 р.
Опрацювання – Володимир Бевз.*

Висновки

В результаті дослідження виділено два основних етапи будівництва оборонних споруд.

На першому етапі у 1620-30-ті роки монастирські оборонні мури львівських кармелітів ймовірно мали архітектурне вирішення подібне до оборонних стін середмістя Жовкви та замку в Старому Селі, які теж були проєктовані архітектором Амвросієм Прихильним, що працював над розбудовою монастиря. Це могла бути дво- або триярусна стіна з дерев'яними бойовими галереями та стрільницями для гаківниць і рушниць.

На другому етапі у 1670-х роках відбулася кардинальна зміна характеру укріплень. У південній та частково у східній частині монастирської території збудовано великий вал з казематами, який був елементом нової бастионної лінії укріплень, що реалізувалася за проєктом

датського архітектора Яна Беренса. Пояс Беренса складався з двох оборонних ліній – основної та контргардної. Основний вал мав стандартну планувальну схему з пятикутними бастіонами та куртинами. Його геометрія була достосована до конкретних умов рельєфу Львова, тому в окремих місцях бастіони не мали фланків, а куртини мала ламану лінію у плані. Профіль основного та зовнішнього валів були стандартними для такого типу фортифікацій.

У тілі валу поряд з монастирем кармелітів черевичкових було зведено нову галицьку браму. Її запроєктовано Беренсом у дуже специфічний спосіб. Брама була збудована не перпендикулярно до лінії валу (як це традиційно можна бачити в куртинах валу в Пальма-Нова, в Замості чи інших тогочасних фортифікаціях), а входила у тіло валу по косій лінії. Підступи до брами додатково захищав рavelін. Мабуть така коса геометрія брами, мосту та візної дороги була свідомо запроєктована для ефективного поразення атакуючих фланговим вогнем з монастирського валу. В роботі виконано гіпотетичну реконструкцію планувальної структури укріплень монастиря на перший та другий період. На жаль, будівлі монастиря були розібрані наприкінці XIX ст. за винятком одного корпусу келій. В минулому це був найбільший та найкраще укріплений монастир Львова, тому відомості про його оборонну систему важливі для вивчення історії архітектури міста.

Бібліографія

Бевз М., Оконченко І., 2000. Дослідження планувальних характеристик та стилевих ознак проєктів бастіонових укріплень Львова XVII ст. *Вісник Національного уні-верситету “Львівська полі-техніка”*. - Львів, НУЛП. - №410.-С. 53-62.

Бойко О., Слободян В., 2006. *З історії латинських монастирів Львова*. «Вісник Укрзахідпроектреставрація», число 16.

Вечерський В., 2025. Прихильний, Амвросій // *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/>

Долинська, М., 2015. *Львів. Простір на тлі мешканців*. Вид-во Українського католицького ун-ту, с. 100-110, 140-141.

Зубрицький Д., 2006. *Хроніка міста Львова*. Львів: Центр Європи.

Іваночко У., 2004. Урбаністичні трансформації Львова підавстрійського періоду (1772–1918 рр.) / *Архітектура: [збірник наукових праць]* (Вісник Національного університету “Львівська політехніка”; № 505). - Львів. - С. 178-188.

Капраль М., 2014. Львів. Історико-архітектурний атлас.

Князя Романа, 2015. Вулиця довжиною у понад шість століть. Історія у 12 зображеннях. [online] available: <https://photo-lviv.in.ua/knyazya-romana-vulytsya-dovzhynoyu-u-ponad-shist-stolit-istoriya-u-12-zobrazhennyah/> [accessed 20.07.2025].

Князя_Романа, 2024. https://uk.wikipedia.org/wiki/Вулиця_Князя_Романа_Львів. 03.11.2024.

Крамарчук Х. *Гіпотетична реконструкція комплексу монастиря ОО Кармелітів Черевичкових у Львові*. Дипломний проєкт. 1996 р. Керівники: Ю.Дубик, М.Долинська. Архів кафедри архітектури та реставрації.

Лінда С. Архітектура Львова періоду історизму: закономірності і специфіка розвитку // *Архітектура. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. – Львів: НУЛП, 1999. - №375. – С. 76-86.

Мельник, Б., 2006. *Вулицями старовинного Львова*. Львів: Світ, с. 196-210.

Трегубова Т., Мих Р., 1989. *Львів. Історико-архітектурний нарис*. – Львів.

Bevz M., Dubyk Y., 2023. Największy, ale mało znany klasztor Lwowa: wizerunek architektoniczny kompleksu dawnego konwentu oo. Karmelitów Trzewickowych // *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych - Polska Akademia Nauk. Oddział w Lublinie*.- vol. 19, nr 2, s. 58-74.

Chodynicky, 1829. *Historia stoiecznego królestw Galicyi i Lodomeryi miasta Lwowa od zalozenia jego aż do czasów teraznieyszych*. Nakładem Karóla Bogusława Pfaffa, Lwów, s. 383-384.

Czerner O., 1997. *Lwow na dawnej rycinie I planie*. Wrocław-Warszawa-Kraków. Zakład Narodowy imienia Ossolinskih, 1997. 133 s., 269 il.

Desfilles, 1766. Jean Ignace du Desfilles, 1766. План міста, замків і передмість Львова, 1766. *Центральний державний історичний архів України (ЦДІАЛ)*. Львів. Фонд 742/опис 1/справа 980). [online] Доступно: <https://uma.lvivcenter.org/uk/maps/34535> [accessed 20.07.2025]

Josephowic, J.T., 2023. Joannes Thomas Josephowic. *Leopoliensis Archiepiscopatus Historia* (1614-1700). Переклад М.Капраль. Упорядники М.Капраль, І.Клименко. Львівські історичні праці. Джерела. Вип. 11. Львів, 2023.

Kratochwill, 1844. Кратохвіль (Kratochwill), Радайчич (Radaichich), Кранкович (Krankowich). (з колекції - Ришард Хубіш)—1844. [online] Доступно: <https://uma.lvivcenter.org/uk/maps/34441> [accessed 20.07.2025].

Pintershoffen A., 1780. План монастиря на плані міста Львова (Лемберга) з 1780 р. інженера Антона Пінтерсгоффена (Anton v Pinterhoffen; Автор плану Франц де Ертель - Franz d'Ertel. *Австрійський військовий архів, Відень - Gih 371-1*). [online] Доступно: (<https://uma.lvivcenter.org/uk/maps/34505>).

Skrzyszewski L., 1863. Rysunek: więzienie w klasztorze Karmelitow Trzewiczkowych. Lwow. 1863. Frasz E. 1999. S. 133. [online] Available at: [https://uk.wikipedia.org/wiki/kostel_Vidviadannia_Marii_I_monastyr_Karmeleitiv_\(vzutych\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/kostel_Vidviadannia_Marii_I_monastyr_Karmeleitiv_(vzutych)). [accessed 15.10.2023].

Tomkiewicz W., 1971. Dzieje obwarowań miejskich Lwowa, Część II: Janusz Witwicki, Obwarowania śródmieścia Lwowa, art. zesz. 2-3. *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* Warszawa.

Witwicki J., 1971. Obwarowania śródmieścia miasta Lwowa i ich przemiany do XVIII w., Część I: w: *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*. Warszawa.

Wagner M., 2025. Brothers Berens. A contribution to the history of Polish Lutheranism in the 17th century. <https://bibliotekanauki.pl/articles/517712>.

References

Bevz M., Okonchenko I., 2000. Research of planning characteristics and stylistic features of the projects of bastion fortifications of Lviv of the 17th century. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Architecture*. - Lviv, NULP. - №410.-С. 53-62.

Boyko O., Slobodyan V., 2006. From the history of the Latin monasteries of Lviv. "*Visnyk Ukrzakhidproektrestavratsiya*", Nr16.

Vechersky V., 2025. Prykhylny, Amvrosy // *Great Ukrainian Encyclopedia*. URL: <https://vue.gov.ua/>

Dolynska, M., 2015. *Lviv. Space against the background of residents*. Publishing House of the Ukrainian Catholic University, p. 100-110, 140-141.

Zubrytskyi D., 2006. *Chronicle of the City of Lviv*. Lviv: Tsentruropy.

Ivanochko U., 2004. Urban transformations of Lviv during the Austrian period (1772–1918) / *Architecture: [collection of scientific papers] (Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"; No. 505)*. - Lviv. - p. 178-188.

Kapral M., 2013. *Lviv. Historical and Architectural Atlas*. Lviv. Colves.

Kniazia Romana, 2015. *A street over six centuries long. History in 12 images*. [online] available: <https://photo-lviv.in.ua/knyazya-romana-vulytsya-dovzhynoyu-u-ponad-shist-stolit-istoriya-u-12-zobrazhennyah/> [accessed 20.07.2025].

Kniazia Romana, 2024. [online] available: https://uk.wikipedia.org/wiki/vulytsia_kniazia_Romana_Lviv. 03.11.2024. [accessed 20.07.2025]

Kramarchuk Kh. *Hypothetical reconstruction of the complex of the Carmelite monastery of Cherevichkov in Lviv*. Diploma project. 1996. Supervisors: Yu. Dubyk, M. Dolynska. Archive of the Department of Architecture and Restoration.

Linda S. Architecture of Lviv during the historicism period: patterns and specifics of development // *Architecture. Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*. – Lviv: NULP, 1999. – №375. – C. 76-86.

Melnyk, B., 2006. *Through the streets of ancient Lviv*. Lviv: Svit, p. 196-210.

Tregubova T., Mykh R., 1989. Lviv. Historical and architectural essay. – Lviv.

Bevz M., Dubyk Y., 2023. Największy, ale mało znany klasztor Lwowa: wizerunek architektoniczny kompleksu dawnego konwentu oo. Karmelitów Trzewickich // *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych - Polska Akademia Nauk. Oddział w Lublinie*. - vol. 19, nr 2, s. 58-74.

Chodyncki, 1829. *Historia stołecznego królestwa Galicyi i Lodomerji miasta Lwowa od założenia jego aż do czasów teraźniejszych*. Nakładem Karóla Bogusława Pfaffa, Lwów, s. 383-384.

Czerner O., 1997. *Lwow na dawnej rycinie I planie*. Wrocław-Warszawa-Kraków. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1997. 133 s., 269 il.

Desfilles, 1766. Jean Ignace du Desfilles, 1766. Plan of the city, castles and suburbs of Lviv, 1766. *Central State Historical Archive of Ukraine (CSDIAL)*. Lviv. Fund 742/description 1/case 980). [online] Available: <https://uma.lvivcenter.org/uk/maps/34535> [accessed 20.07.2025].

Josephowicz, J.T., 2023. Joannes Thomas Josephowicz. *Leopoliensis Archiepiscopatus Historia* (1614-1700). Translated by M. Kapral. Compiled by M. Kapral, I. Klymenko. Lviv Historical Works. Sources. Issue 11. Lviv, 2023.

Kratochwill, 1844. (Kratochwill), (Radaichich), (Krankowich). (from collection: R. Hubish) 1844. [online] Available: <https://uma.lvivcenter.org/uk/maps/34441>

Pintershoffen A., 1780. Plan of the monastery on the plan of the city of Lviv (Lemberg) from 1780 by engineer Anton v Pinterhoffen (Author of the plan Franz d'Ertel. *Austrian Military Archives*, Vienna - Gih 371-1). Available: (<https://uma.lvivcenter.org/uk/maps/34505>).

Skrzyszewski L., 1863. Rysunek: więzienie w klasztorze Karmelitów Trzewickich. Lwów. 1863. Frasz E. 1999. S. 133. [online] Available at: [https://uk.wikipedia.org/wiki/kostel_Vidviadannia_Marii_I_monastyr_Karmeleitiv_\(vzutych\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/kostel_Vidviadannia_Marii_I_monastyr_Karmeleitiv_(vzutych)). Dostęp: 15.10.2023.

Tomkiewicz W., 1971. Dzieje obwarowań miejskich Lwowa, Część II: Janusz Witwicki, Obwarowania śródmieścia Lwowa, art. zesz. 2-3. *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* Warszawa.

Witwicki J., 1971. Obwarowania śródmieścia miasta Lwowa i ich przemiany do XVIII w., Część I: w: *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*. Warszawa.

Wagner M., 2025. Brothers Berens. A contribution to the history of Polish Lutheranism in the 17th century. <https://bibliotekanauki.pl/articles/517712>.

Volodymyr M. Bevz

*Postgraduate student at the Department of Design
and Fundamentals of Architecture,*

Lviv Polytechnic National University,

[e-mail: volodymyr.m.bevz@lpnu.ua](mailto:volodymyr.m.bevz@lpnu.ua)

ORCID: 0009-0001-0153-7518

FORTIFICATION OF THE COMPLEX OF THE ANCIENT MONASTERY OF THE CARMELITES (SHOED) IN THE CITY OF LVIV

© Bevz V.M., 2025

Abstract. The object of study is the complex of the Carmelite monastery with the Church of St. Leonard in Lviv. Construction of the complex began in the first half of the 17th century (from 1624) according to the design of Italian architect Ambrose Prikhilny. From the very beginning, the monastery was surrounded by fortifications. The complex was located in the Galician suburbs and was supposed to be a key element of the city's defense system on the southern side. The aim of the study is to analyze the history of the architectural development of the monastery and reconstruct the nature of its defensive elements. As a result of the study, two main stages of construction of defensive structures were identified. In the first stage, in the 1620s and 1630s, the defensive walls of the Lviv Carmelite monastery probably had an architectural design similar to the defensive walls of the center of Zhovkva and the castle in Stare Selo, which were also designed by architect Prykhylny. This could have been a two- or three-tiered wall with wooden battle galleries. During the second stage in the 1670s, there was a radical change in the nature of the fortifications. In the southern and partly eastern parts of the monastery grounds, a large rampart with casemates was built. It was the part of a new bastion line of fortifications designed by Danish architect Jan Berens. The new Galician gate was erected in the body of the rampart next to the monastery. It was designed by Berens in a very specific way. The gate was not built perpendicular to the line of the rampart (as is traditionally seen in the ramparts of Palma Nova or Zamość), but entered the rampart at an angle. The approaches to the gate were additionally protected by a ravelin. Apparently, the slanted geometry of the gate, bridge, and entrance road was deliberately designed to effectively defeat attackers with flanking fire from the monastery ramparts. The work presents a hypothetical reconstruction of the planning structure of the monastery's fortifications for the first and second periods. Unfortunately, the monastery buildings were demolished at the end of the 19th century, with the exception of one cell block. In the past, it was the largest and best-fortified monastery in Lviv, so information about its defense system is important for studying the history of the city's architecture.

Keywords: Carmelites (Shoed) monastery, fortifications, stages of development, hypothetical reconstruction, planning schemes.